

Sjo-ljudet (skjorta, lektion, sju, skönt, etc.)

av Språkdoktorn Olle Kjellin

(En **arabisk** version av Anwar Katran finns [här](#). Den innehåller även mer om tji-ljudet.)

**Du är välkommen att kommentera eller fråga om saker i den här texten.
Bara markera något och klicka på Insert Comment från menyn!
Man kan också kommentera och svara på andras kommentarer.**

Innehåll:

- [1. Det finns främre och bakre sj-ljud.](#)
- [2. Hur väljer man mellan de olika sj-ljuden?](#)
- [3. Hur uttalas det bakre sj-ljudet egentligen?](#)
- [4. Hur uttalas det främre sj-ljudet?](#)
- [5. Hur viktig är läpprundningen?](#)
- [6. Hur stavas de olika sj-ljuden?](#)
- [7. Vad är INTE sjo-ljudet?](#)

1. Det finns främre och bakre sj-ljud.

Sj-ljudet i svenskan finns i flera olika versioner. En del uttalas med tungspetsen i främre delen av munnen (kallas främre sje, och på fonetikspråk "retroflexa" eller "supradentala"; fonetiskt tecken [ʂ]). Andra uttalas med tungryggen i bakre delen av munnen (kallas bakre sje, eller "velara"; fonetiskt tecken [ɣ]). Valet mellan dem beror dels på konsonantens position i ordet, dels på talarens dialekt eller regionala variant (uppsvenska, skånska, norrbottniska, finlandssvenska, etc.), och även på talarens egna preferenser (det som talaren gillar bäst).

2. Hur väljer man mellan de olika sj-ljuden?

Många använder omväxlande den bakre och den främre varianten, beroende på ljudets *position* i ordet. Jag är en sådan! Det är typiskt för den centrala standardsvenskan. Vi har det **bakre** ljudet **före** vokal (som i *skjorta*, *lektion*), men det **främre** ljudet **efter** vokal eller annan konsonant (som t.ex. *kurs*, *dusch*, *garage*, *lunch*). Många infödda svensktalare använder bara det främre ljudet i *alla* positioner. Och många andra (mest sydsvenskar) använder bara det **bakre** ljudet i alla positioner (utom med stavningen *rs* som i "*kurs*", då de har ett bakre *r* + vanligt *s* som de säger i Skåne, eller hoppar över *r* helt och hållet och uttalar bara *s*, "*kuss*" som de gör i Småland). Alla varianter av sj-ljudet räknas ändå som "samma"

ljud i konsonantsystemet; *fonologiskt* tecken /ʃ/. (Jämför med r-ljudet: det finns också som bakre och främre varianter, men är ju ändå "samma" ljud i systemet.)

3. Hur uttalas det *bakre* sj-ljudet egentligen?

Det fonetiska tecknet är [ɸ] eller [ɸ^w]. Det uttalas nästan som ett kraftigt *viskat* o. Det traditionella namnet på ljudet är sje-ljudet, men jag kallar det för **sjo-ljudet**, just därför att det är närmast släkt med vokalen o som i *bo* och är definitivt lättast att uttala korrekt tillsammans med o. **Precis som vokalen o så ska konsonanten sjo alltid, alltid uttalas med runda läppar.** Det är alltså inte bara vokaler som kan vara runda eller "glada", utan konsonanterna också!¹ Öva därför in sjo-ljudet med ord som innehåller o: *Skjorta, station, lektion*, etc. Vänta länge med ord som "*skiner, sked*" tills du säkert kan uttala sjo-ljudet med runda läppar! Och vänta också länge med ord som "*sju, sjö*" tills du säkert kan uttala sjo-ljudet med tungan bakåt i munnen.

Det är nämligen så att konsonanter och vokaler som står nära varandra alltid påverkar varandra på något sätt. Vokalen hjälper munnen att komma rätt! Så man bör alltid välja "rätt" kombination när man ska öva något nytt och eventuellt svårt. Exakt hur denna påverkan sker, beror delvis på vilket språk det handlar om. I svenskan är det alltid bäst att först öva länge och öva in det bakre sjo-ljudet med bakre, rundade vokaler (= o och å; möjligen långt a; men inte u eller ö, och absolut inte i, e eller ä).²

Öva således med exempel som innehåller o, t.ex. *aktion, auktion, lektion, choklad, skjorta, station, jour, jourläkare, journal, journalist, chock, kommunikation, demonstration*. De första fyra orden är extra bra, för konsonanten *k* hjälper också munnen (tungan) att komma rätt. Både *k*, *sjo* och *o* har nämligen tungan på samma plats, uppåt bakåt i munnen. (Velar, på fonetikspråk.) Vid konsonanten *k* är det totalt stopp för luften att passera. Vid vokalen *o* kan luften passera fritt. Konsonanten *sjo* är någonstans emellan dem. Vid konsonanten *sjo* är det trångt för luften att passera. Då uppstår det karakteristiska blåsljudet. Dessutom är läpparna så kraftigt rundade, att det uppstår ett blåsljud vid läpparna också. Det bakre sjo-ljudet är ett dubbelljud! Om man inte rundar läpparna, låter blåsljudet helt annorlunda. Prova själv!

Några exempel på andra språk som också har ett bakre sjo-liknande uttal är *ryska* (хулиган, huligan), *polska* (chód, gång), *spanska* (Juán), *grekiska* (χούφτα, näve), *arabiska* (خواطر, khwater, tankar), *mandarin* (和平 héping "sjörping", fred). *Tyskan* har ett liknande ljud efter a, o och u som i *Bach* och *Buch* (bok). Ofta fungerar dessa språks bakre sjo-ljud tillräckligt bra för svenskan också. Arabiskans *خو* är lite "skrapigare" och hårdare än svenskans, som är mjukare, men det spelar ingen roll, tycker jag. (Någon får gärna ge mig somaliska och tigrinjska exempel om det finns, för dem har jag inte hunnit lära mig ännu. Och andra språk också, tack!)

¹ Läs mer om runda och glada vokaler och konsonanter här:

https://docs.google.com/document/d/18FSudYw1s-WdvWMsN23nK-0aG_V9A5AUaIPC6IVR43E/edit?usp=sharing

² Alla läroböcker som ger ord som t.ex. *sju, sjö* och *sked* som första exempel på ord med sjo-ljudet är skrivna av tanklösa författare.

OBS att i flera av dessa andra språk påverkas konsonanten mer av vokalen än i svenskan. De får en **helt annan** ljudkvalitet när de är tillsammans med en *främre glad* vokal (*i* och *e*), t.ex. ryska (химия, kemi), spanska (Jiménez), grekiska (χημεία, kemi), kinesiska (西 xī, väster), tyska (ich, jag). Spanske *Jorge* har ett bakre sjo-ljud i den första stavelsen, men ett främre ljud i den andra stavelsen. Svenskarna tycker därför oftast att det är svårt att uttala hans namn.

I svenskan är sjo-ljudet alltså rundat *även* när det kommer en glad vokal (*i*, *e* eller *ä*) efteråt, som i *skiva*, *skillnad*, *skepp*, *själv*, *stjärna*. Tänk "*sj(o)-iiiiva*, *sj(o)-illlnad*, *sj(o)-epppp*, *sj(o)-älllv*, *sj(o)-äääärna*". Det är viktigt! Jag har runda läppar även tillsammans med kort a: *jasmin*, *shampo*, *gendarm*, men inte lika starkt. Med fonetiska tecken ser dessa empelord ut så här:

[ɸ^wi:va, ɸ^wɪl:nad, ɸ^wɛp:, ɸ^wɛl:v, ɸ^wæ:ŋa, ɸ^(w)asmi:n, ɸ^(w)am:pʊ, ɸ^(w)andar:m]

Det finns även subvarianter av det svenska bakre sjo-ljudet. En del svenskar har kraftigt, skrapigt blåsljud på bakre delen av tungan nästan som arabiskan; andra svenskar har det kraftigaste blåsljudet mellan läpparna, så det låter nästan som en sorts f-ljud [ɸ]. En del svenskar har det kraftigaste blåsljudet mellan tänderna och ut i kinderna, så man kan se hur kinderna blåses ut när de säger detta. Men oavsett subvariant är det alltid rundat.

4. Hur uttalas det *främre* sj-ljudet?

Det fonetiska tecknet är [ɸ] eller [ɸ^w]. Den främre versionen av sj-ljudet låter ungefär som min dusch när jag duschar. :-) Det är den versionen som vi i standardsvenskan använder *efter* vokal eller annan konsonant. T.ex. *kurs*, *dusch*, *fors*, *Anders*, *Andersson*, *förstår*, *torsdag* ("torsta"), *garage*, *bandage*, *lunch*, *bransch*. Därför kallar jag det för *kurs/dusch-ljudet*, eller *-rs-ljudet*. Stavningen *-rs* är historisk, och uttalet beror på att konsonanterna *r* och *s* har flutit ihop som grädden i kaffet och blivit en helt ny konsonant. Man placerar tungans spets ungefär på platsen för *r*, men försöker uttala på samma sätt som för *s*. Då blir det *kurs/dusch-ljudet* i stället. Samma sak händer även om det finns en ordgräns emellan; alla ord uttalas ju ihop utan pauser: "*för sent*" låter som "*föschent*". De andra stavningarna (*sch*, *-ge*) kommer från de språk som vi lånade orden ifrån. Uttalet har sammanfallit, oberoende av stavningen.

Duschljudet ska också alltid, alltid vara med runda läppar. Det brukar faktiskt vara rundat i de flesta språk som har detta eller ett liknande ljud, t.ex. engelskans *sh*, polskans *sz*, bosniskans *š*, ungerskans *s*, ryskans *ш*, albanskans *sh*. Kinesiskan också, t.ex. 是. Kanske också arabiskans ش. Men i svenskan är läpprundningen kraftigare än i de flesta andra språk. Sätt pekfingeret framför munnen och säg "Sch!" för att någon ska vara tyst! Det kan bli ett typiskt svenskt kurs/dusch-ljud.

5. Hur viktig är läpprundningen?

Infödda svenskar, inkl. sfi/sas-lärare, är sällan eller aldrig medvetna om den här läpprundningen som vi har i både det främre och det bakre sjo-ljudet. Vi kan få fram rätt ljudkvalitet på blåsljudet även utan läpprundning. Då kompenserar vi undermedvetet och automatiskt med en liten justering av tungans position och form. Men för den som lär sig svenska, är det mycket, mycket lättare att alltid runda läpparna ordentligt än att hitta den subtila compensationstekniken. När du har övat öronen tillräckligt mycket så att du hör skillnad på helt rätt och nästan rätt, då kommer du också själv att kunna kompensera undermedvetet och automatiskt. Öva öronen mycket! Det är inte själva läpprundningen som är det viktigaste, utan det resulterande blåsljudets kvalitet. Du får det dock lättast med läpprundning.

Orundade sjo- och kurs/dusch-ljud medför en typisk brytning, som hörs väldigt tydligt och som du inte vill ha, men som kan vara svår att identifiera för den som vill hjälpa dig med uttalet! Det är bättre att du själv alltid tänker på läpprundningen.

6. Hur stavas de olika sj-ljuden?

Det finns sammanlagt **över 60 olika sätt att stava** de svenska sj-ljuden!!! Se min lista här: https://docs.google.com/document/d/1gUv6KbYw7nUno_-g5CXpMrgi18uQZ_PojbiiQoQl0E/edit?usp=sharing

Men OBS OBS! Det är inte alls olika stavning för olika sjo-ljud. Ljuden varierar bara av fonetiska skäl, helt utan relation till stavningarna. Och stavningarna varierar bara av historiska skäl, helt utan relation till dagens uttal. Alla är "samma" konsonant i svenskans ljudsystem.

7. Vad är INTE sjo-ljudet?

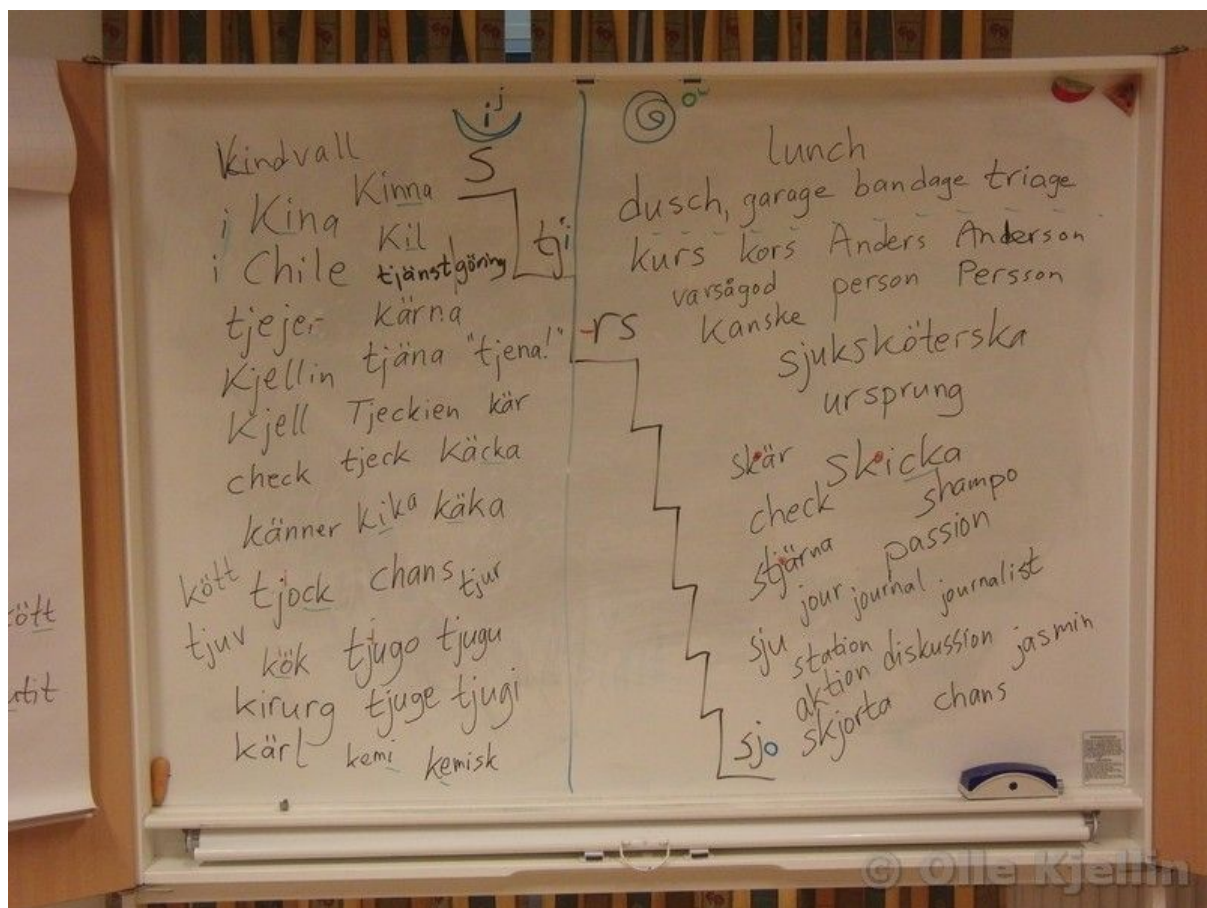
OBS också att denna uppsats just nu inte alls handlade om tj-ljudet, som i *Kina*, *Chile*, *tjejer*, *Kjellin*, etc. Det där ljudet kallar jag för tji-ljudet, därför att det är närmast släkt med vokalen *i* (och konsonanten *j*). Tji-ljudet är ett helt annat ljud än kurs/dusch-ljudet för oss! Tji-ljudet ska helst uttalas med glada läppar, precis som vokalen *i*. Och det ska övas med ord som innehåller de glada vokaler *i*, *e* eller *ä* (*Kina*, *Chile*, *tjejer*, *känner*), och vänta länge med ord som innehåller runda vokaler (*kök*, *tjugo*). Runda vokaler gör uttalet mycket, mycket svårare i början, innan du är van att hitta ett perfekt tji-ljud!³ Det behövs bara en obetydlig läpprundning, för att det akustiska resultatet ska övergå till att låta mer som kurs/dusch-ljudet i stället. Ja, precis som vokaler *i* och *o* absolut säkert är helt olika ljud för

³ Alla läroböcker som ger ord som t.ex. *kök*, *kjol* och *tjugo* som första exempel på ord med tji-ljudet är skrivna av tanklösa författare. Och jag har t.o.m. sett videor på YouTube där läraren blandar ihop tji-ljudet med kurs/dusch-ljudet!! **Skärpning, läromedelsförfattare och videopratare!!!**

dig, är svenskans konsonanter *tji* och *sjo* också helt olika för oss. Tji-ljudet har lyckligtvis inte så många olika stavningar.

Men många svenskar använder som sagt *bara* kurs/dusch-ljudet, både före och efter vokal, och problemet är därmed att det uttalet är så *nära tji-ljudet*, så man kan riskera förväxlingar, om man inte uttalar perfekt. *Kina* och *skina*, *kärna* och *stjärna*; helt olika ord ju. Så jag brukar rekommendera mina elever att **alltid välja det bakre sjo-ljudet**. Om du kan teaterviska ett o som i *bo*, så kan du också uttala ett perfekt, bakre sjo-ljud!

Det är inte så lätt att förklara uttalet i skrift. Men på mina uttalskurser får du veta exakt hur du ska uttala både det ena och det andra sj-ljudet (och tj-ljudet också), och du kommer garanterat att lyckas! Här är en typisk bild från någon av mina tidigare kurser:

Se på bilden! Uttala de fyra ljuden (s--tj--rs--sj) i följd (utan vokaler). Då kan du höra att det blir som en skala från den högsta diskanten till den lägsta basen. Då kan du också höra att tj--rs låter ganska lika, nästan så att man kan förväxla dem ibland. Men sj ligger långt nere i basen. Ja, det går knappast ens att ljuda ett ännu lägre ljud. Om du och dina elever har hittat detta det lägsta basljudet, då har ni hittat ett perfekt sjo-ljud! Det kan man aldrig förväxla med tji-ljudet, så därför rekommenderar jag alla att lära sig det här sjo-ljudet.

Lycka till!

(c) Olle Kjellin 2014-04-21, 2015-06-11, 2015-06-20, 2015-10-16, 2016-10-09